

Beslisnota voor de raad

Datum 12 januari 2021

Openbaar

Onderwerp Onderzoek ontrecthing en rechtsherstel mbt Joods (on)roerend goed in Zwolle
Versienummer

Portefeuillehouder P.H. Snijders
Informant Liselotte Bredie
Afdeling Communicatie
Telefoon (038) 498 4042
Email EAM.Bredie@zwolle.nl

Financiële gevolgen

Betreft doel 8.1.2 Het college versterkt de samenwerking op verschillende schalen om tot toekomstbestendige oplossingen voor maatschappelijke opgaven te komen
Begroting wijzigen Ja
Dekking ten laste van Reserve Incidentele Bestedingen

Bijlagen 1. Notitie HCO inventarisatie bronnen Zwolse archieven
2. Notitie NIOD opties wetenschappelijk onderzoek

De raad wordt voorgesteld te besluiten om:

- 1 In te stemmen met een breed contextueel historisch onderzoek door het NIOD naar ontrecthing en rechtsherstel mbt Joods (on)roerend goed in Zwolle in de vorm van een promotieonderzoek door een jonge promovendus onder begeleiding van historicus Kees Ribbens voor de duur van vier jaar.
- 2 De totale kosten voor dit vierjarig onderzoek van 365.000,-- euro te dekken uit de Reserve Incidentele Bestedingen.

Datum 12 januari 2021

Toelichting op het voorstel

Inleiding

Het actuele landelijk onderzoek van Pointer - journalistiek platform en tv programma van KRO-NCRV - naar geroofd Joods (on)roerend goed maakt in ons land veel los, ook in de media. <https://pointer.kro-ncrv.nl/>. Naar aanleiding hiervan hebben Amsterdam, Rotterdam, Den Haag en Utrecht recent onderzoek laten doen naar hun rol hierin. Daarbij is in alle gevallen het Nederlands Instituut voor Oorlogs-, Holocaust- en Genocidestudies (NIOD) (in)direct betrokken. Inmiddels hebben ook zo'n 20 andere gemeenten aangegeven vooronderzoek te laten doen in de eigen archieven naar mogelijke aanwezige bronnen voor nader wetenschappelijk onderzoek.

Zwolle had voor de Tweede Wereldoorlog met ca. 800 mensen één van de grotere, bloeiende Joodse gemeenten van ons land. In de oorlog werd meer dan de helft van de Joodse Zwollenaren vermoord. De kille ontvangst van overlevenden bij terugkeer in Nederland is pijnlijk en beschamend en stond helaas niet op zichzelf. Illustratief daarvoor is het verhaal van Selma Wijnberg bij haar terugkeer in Zwolle. Haar gevangenschap in vernietigingskamp Sobibor, haar ontsnapping na de opstand, haar vlucht en haar onderduik zijn hoofdstukken uit een persoonlijke geschiedenis, maar getuigen ook van de uitsluiting, de oorlog en de neiging tot vernietiging die van alle tijden lijkt te zijn. In 2017 kreeg Selma's verhaal, in bijzijn van haar familie, een eigen plek in de synagoge binnen de permanente educatieve tentoonstelling van het Joods cultuurhistorisch erfgoed van Zwolle en omgeving.

Beoogd effect

Vijfenzeventig jaar na dato wordt de behoefte aan waarheidsvinding maatschappelijk gevoeld. Voor gemeenten is het daarom van belang rekenschap af te leggen voor roof en ontrechting van Joods (on)roerend goed tijdens de bezetting. Dat geldt ook voor het opleggen van achterstallige belastingen of andere manieren van kil en bureaucratisch optreden. Het nu voor eens en altijd goed uitzoeken is wenselijk en gerechtvaardigd. Om een zuiver beeld te krijgen zijn meerdere perspectieven en invalshoeken nodig. Ook dit onderdeel van de geschiedenis is niet zwart-wit. Gedegen en zorgvuldig onderzoek vraagt per definitie tijd, middelen en maatschappelijk draagvlak.

Argumenten

Het vooronderzoek in de archieven door het Historisch Centrum Overijssel (HCO) en de Joodse Gemeente Zwolle heeft geresulteerd in een bronnenoverzicht dat naar inschatting aanknopingspunten biedt voor nader onderzoek ([bijlage 1](#)). Het is echter raadzaam ook de bronnen die datajournalist Thomas Mulder (betrokken bij het Pointer-onderzoek) noemt, als eerste te raadplegen. Dan kan een onderzoeker gericht aan de slag met de in kaart gebrachte archieven.

Aanvullend is er een goed overzicht van de Joodse gemeenschap in Zwolle in de jaren 40-45, zodat een snelle match te maken is met namen die mogelijk in de documenten te vinden zijn. Verder bestaat het vermoeden dat de gemeente Zwolle in 1953/1954 en 1962-1968 heeft meegewerkt aan dan wel informatie heeft verstrekt t.b.v. vergelijkbaar onderzoek. Het vraagt nadere beschouwing van de aard hiervan en of hier neerslag van is dat gebruikt kan worden als startpunt voor verder onderzoek.

Landelijk onderzoek is en/wordt op meerdere manieren gedaan, dat wil zeggen smal of breed. Sommigen gemeenten betrekken daarbij de eigen universiteit (Groningen), anderen doen een beroep op onderzoeksbureau Blauw en aanwezige instellingen zoals het Etty van Hillesumcentrum (Deventer). Gemene deler blijft de betrokkenheid van het NIOD dat uiteindelijk nodig is voor een 'keurstempel'. Het NIOD ziet voor onderzoek naar ontrechting en rechtsherstel in Zwolle een drietal opties ([bijlage 2](#)). Twee van die opties betreffen een breed en diepgaand onderzoek waarin de gebeurtenissen in de historische context worden geplaatst. Een smaller onderzoek (onderzoeksrapport) specifiek gericht op calculaties, levert een rapportage op die meer op terugbetaling is gericht. Aan beide manieren kleven voor- en nadelen.

Datum 12 januari 2021

Voordeel van breder historisch onderzoek is dat de wetenschappelijke vraag naar rechtsherstel in een context kan worden geplaatst. Nadeel is dat dit onderzoek meerjarig en kostbaar is. Een smaller onderzoek (onderzoeksrapport) neemt slechts enkele maanden in beslag en is minder kostbaar. Het nadeel daarvan is dat de vraag om rechtsherstel uit verband wordt gehaald waardoor mogelijk een beeld ontstaat dat weer nieuwe vragen oproept en de vraag vooral financieel gestuurd is, namelijk gericht op terugbetaling.

Wat pleit voor een breder historisch contextueel onderzoek is dat Zwolle een beroep kan doen op Kees Ribbens. Hij deed eerder onderzoek naar Zwolle in de Tweede Wereldoorlog wat in het lustrumjaar 1995 resulteerde in het boek 'Bewogen Jaren - Zwolle in de Tweede Wereldoorlog'. Destijds kostte dat onderzoek ca. twee jaar en 80.000,-- gulden. Historicus Ribbens is werkzaam als senior onderzoeker bij het NIOD. Daarnaast is hij als bijzonder hoogleraar 'Populaire historische cultuur en oorlog' verbonden aan de Erasmus Universiteit Rotterdam. Hem betrekken bij vervolgonderzoek zou een logische stap zijn. Ook de Joodse Gemeente Zwolle is voorstander van een breder historisch onderzoek.

Van de twee opties voor breder historisch contextueel onderzoek zoals geschetst door het NIOD, voldoet optie drie het beste in meerdere opzichten. Promotieonderzoek door een jonge promovendus onder begeleiding van Kees Ribbens voor de duur van vier jaar, zorgt voor continuïteit in de Zwolse geschiedschrijving over de Tweede Wereldoorlog. Bovendien worden vragen uit de samenleving gecombineerd met het opleiden van jonge wetenschappers. Ook draagt onderzoek door een jonge generatie naar antisemitisme toen, bij aan hun bewustwording over antisemitisme nu. De totale kosten voor het vierjarig onderzoek, met tussenrapportage en resulterend in een toegankelijk geschreven boek, zijn 365.000 euro.

Risico's

Dit onderzoek kan een voorbeeld stellen, maar ook een precedent scheppen. Gezien de tijdsgeest is het reëel meer verzoeken voor historisch onderzoek te verwachten naar de rol van de (lokale) overheid m.b.t. vervolging, uitsluiting of discriminatie van andere bevolkingsgroepen voor, tijdens of na de Tweede Wereldoorlog.

Financiën

Alle onderzoeksopties kosten aanzienlijk veel geld. De smalle optie kost 52.000,-- euro en de brede opties respectievelijk 365.000,-- of 480.000,-- euro. Maatschappelijk draagvlak is juist in deze gevoelige materie van groot belang. Dat impliceert een gedegen en brede (financiële) afweging. Daarbij heeft optie drie de voorkeur waarbij het bedrag van 365.000,-- wordt verdeeld over vier jaar wat neerkomt op ruim 90.000 euro per jaar.

In geen van de opties kan worden uitgesloten dat financiële compensatie een factor wordt, afhankelijk van wat de rol van de gemeente is geweest. Daar is wat Zwolle betreft op basis van het vooronderzoek niets over te zeggen. Voor de Joodse gemeente in Zwolle ligt het zwaartepunt echter bij waarheidsvinding.

Communicatie

Naar aanleiding van het Pointeronderzoek is eerder door de media gevraagd naar het standpunt van de gemeente Zwolle. Toen is aangegeven dat de gemeente landelijk onderzoek naar de onteigening van Joodse panden en overig bezit tijdens en na de Tweede Wereldoorlog respecteert in het kader van waarheidsvinding, maar dat we dit onder de omstandigheden (corona) niet zelf kunnen uitvoeren.

Vervolgens is bericht dat bronnen in de Zwolse archieven van het HCO zijn geïnventariseerd die mogelijk aanknopingspunten bieden voor nader onderzoek, afgezien van de bronnen die door Pointer zijn geraadpleegd.

Datum 12 januari 2021

De afdeling Communicatie informeert belanghebbenden en de media via de gebruikelijke kanalen over het besluit van de gemeenteraad ten aanzien van de reikwijdte en duur van het wetenschappelijk onderzoek door het NIOD en de financiële consequenties daarvan.

Vervolg

T.z.t. belanghebbenden en de media informeren via de gebruikelijke kanalen over de tussenrapportage en de uiteindelijke publicatie van het onderzoek in de vorm van een toegankelijk boek.

Over een compensatieregeling kan geen standpunt worden ingenomen zolang niet duidelijk is wat de rol van de gemeente is geweest bij de onteigening van Joods (on)roerend goed.

Openbaarheid

Deze nota is openbaar en dat geldt ook voor de bijlagen.

Burgemeester en Wethouders van Zwolle,

voorzitter, Peter Snijders

secretaris, Ingrid Geveke